

Çeviriler:

I. Bayezid ve Kadı Burhaneddin Arasındaki Çekişmede II. Manuel Palaiologos

Manuel II Palaeologos on the strife between Bayezid I and Kadi Burhan al-Din Ahmed

*Elizabeth A. Zachariadou**

*Çeviren: Murat Keçiş** -Şahin Çeler****

Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos'un mektupları E. Legrand tarafından 1893 [*Lettres de l'empereur Manuel Paleologue, publiees d'après trois manuscrits*, par E. Legrands Gr. Fasc I, *Manuel II Palaeologus, Emperor of the East, 1350-1425*, Paris 1893, ç.n.] yılında ilk yayınlandığından bu yana Bizantinistler tarafından çalışıldı ve kullanıldı ki, şimdi G. Dennis tarafından yanlışsız tarihlendirilmiş bir çevirisi ve kişisel yorumlarıyla birlikte yeni bir yayını mevcuttur.¹ Mektuplar 1382-1417 yılları için en değerli çağdaş kaynaktır, çünkü Bizans tarihçiliğindeki en dramatik boşluğu doldurmaya yardımcı olurlar. Dahası metnin devamındaki, Manuel'in 1391'de Sultan I. Bayezid ve Sivas hâkimi Kadı Burhaneddin'in çatışmalarıyla zorunlu ilişkisinin analizlerinde de görüleceği gibi, Osmanlı Tarihi'nin ilk dönemindeki bazı olaylara da ışık tutar.

II. Manuel o yılki sefere Osmanlı sultanının vasalı olarak katıldı² ve Osmanlı ordugâhındayken saray muhitindeki ünlü kişilere 8 mektup yazdı. Yeni yayında 14-21³ olarak numaralandırılmış mektuplar, seferin ilerleyişi hakkında güvenilir ve tarafsız olduğu varsayılan bilgiler verebilir: Bizans İmparatoru da seferin⁴ içindeydi ve olayların görgü tanığıydı, ama onun kişisel anlatılarının

* "Manuel II Palaeologos on the strife between Bayezid I and Kadi Burhan al-Din Ahmed", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XVIII (1980), pp. 471-481.

** *Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 48000/Muğla*

*** *Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Ortaçağ Tarihi) Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.*

¹ G. T. Dennis, *The letters of Manuel II. Palaeologos: text, translation and notes*, Dumbarton Oaks Texts IV, Corpus, Fontium Historiae Byzantinae, Cilt VIII, Washington 1977.

² J. W. Barker, *Manuel II. Palaeologos (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*, New Brunswick-New Jersey 1969, s. 84-89. Osmanlı tarihinin bu dönemini daha iyi anlayabilmek için bkz. H. İnalcık, *Archivum Ottomanicum*, III, 1971, s. 272-285.

³ Dennis, *Letters*, s. 36-63.

⁴ Manuel'in 16. Mektubunun şu şekilde bittiğini söylemek gerekir: "Her şeyi anlayabilirim, lâkin ulakların bizi hükümdarın huzuruna davet etmesine anlam

ortaya çıkardığı gibi, duygusal olarak dâhil değildi. Manuel'in mektupları yazarkenki niyetine göre bir tahmin girişiminde bulunabilir.

Eksiksiz klasik ve dini eğitimiyle bu büyük bilginin, seferin zorluklarının ortasında nadir, sakin ve boş zamanlarını, düşmanının ordusunda hizmet vermenin mutsuzluğu, görgü şahidi olduğu kıyımın dehşeti, eğitim ve zarafetten kopmuş olmanın üzüntüsü gibi kişisel ifadelerinin bulunduğu özenle hazırlanmış bu mektupları yazmak için adadığını varsaymak mümkündür. Manuel'in mektupları aynı zamanda halkını ve müttefikleri Venediklileri olayların gelişimi hakkında bilgilendirmek amacıyla yazdığı farz edilebilir. Hiç şüphe yoktur ki, Konstantinopolis halkı ve Venedikliler Sultanın hareketlerini öğrenmeye isteklidir -ve mektupların çoğunun alıcısı durumundaki Demetrios Kydones'in Bizanslı bir Venedik vatandaşı olduğu tekrar söylenmelidir.⁵ Sonuç olarak incelenecek mektuplar kaynak olarak daha fazla önem kazanmaktadır.

II. Manuel'in bu 8 mektubu kişisel bir imzayla muhafaza edilmiştir ve bir tarih içermez. Yine de 1391 yılının ikinci yarısında yazıldığı tamamıyla kesindir; bu, imparatorun Osmanlı kuvvetlerine katılmak için aynı yılın 8 Haziran'ında başkentten ayrılıp, Ocak 1392'de de geri dönmüş olmasından bilinebilir. Mektupların Manuel'in yine bir önceki yıl (1390) Osmanlı seferine katıldığında yazılmış olma olasılığı güvenle ihtimal dışı sayılabilir. Çünkü 1390 yılında Bayezid'in batıdaki beylikler ve Karamanlılar üzerine sefer düzenlediği biliniyor iken mektuplar, Osmanlıların Sinop, Samsun ve Kızılırmak boyunca hareketlerini içermektedir. Ayrıca İmparatorun Osmanlı ordusunda hazır bulunduğu seferin Pontus [Karadeniz] ve "Phrgis" yöresindeki sefer olduğu, Demetrios Kydones'in 1391 yılında yazılan mektuplarında açıkça görülmektedir.⁶ Mektupların bir sonraki yıl yazılmış olma olasılığı ise ihtimal dışıdır. Çünkü İmparatorun 1392 yılında Osmanlı ordusuna hizmet verdiğine dair hiçbir delil yoktur. Ve Bayezid'in o yıl Anadolu'ya bir sefere girişip girişmediği de kuşkuludur. 1393'ten ileri doğru olan tarihler, mektuplarda hiç görülmez.

Burhaneddin ve Osmanlı arasındaki ilk çatışma I. Murad'ın saltanatının son yıllarında, genç ve enerjik Osmanlı Devleti'nin o zaman İsfendiyaroğullarının egemenliği altında bulunan Kastamonu'ya doğru genişleme çabası içerisinde müdahale etmesiyle başlamıştı.⁷ Bununla birlikte Bayezid'in başa geçmesi ve

veremiyorum. Sanırım akşam yemeğinden önce tekrar şerefe birkaç kadeh kaldırmak ve çeşitli altın kâse ve kadehlerinden oluşan koleksiyonundan bizi ağzımıza kadar şarapla doldurmak istiyor. Bunun yazdıklarına kaynak olan depresyonu yatıştıracağını düşünüyorum..." (Dennis, *Letters*, 48).

⁵ Bkz. R. Loenertz, "Démétrius Cydones, citoyen de Venise", *Echos d'Orient*, XXXVIII, 1938, 125-126; Dennis, *Letters*, s. XXXIX.

⁶ El yazması için Bkz. Dennis, *Letters*, s. XXI-XXV. İmparatorun Konstantinopolis'ten ayrılış ve dönüş tarihleri için Bkz. Barker, *Manuel II*, s. 87-99; Kydones'in mektupları için bkz. R. J. Loenertz, *Demetrius Cydones: Correspondance*, II, Vatikan 1960, s. 406-408.

⁷ Kastamonu Beyliği için bkz. J. H. Mordtmann, "İsfandiyaroğu", *İslam Ansiklopedisi* (İkinci baskı), VV, ve C. J. Heywood, "Kastamuni"; ayrıca Yaşar Yücel, "Çobanoğulları

bütün Anadolu'yu Osmanlı egemenliği altında toplamaya karar vermesiyle çatışma açık bir savaşa dönüştü. Avrupa'dan Küçük Asya'ya geçer geçmez (kısaca 15 Haziran 1389'dan sonra) fetihlere girişti: Philedelphia'yı [=Alaşehir] topraklarına kattı ve Batı Anadolu beyliklerini işgal etti. Ardından Konya kuşatmasını devam ettirdi. Karamanoğulları'nın yardım için Burhaneddin'e başvurusu hemen Osmanlılarla bir antlaşmayla karara bağlandı⁸.

Bayezid'in sonraki hedefi, kısa bir süre sonra fethettiği, böylece Burhaneddin'in devletine ciddi tehditkâr bir pozisyona geldiği, Kastamonu Beyliği idi.

Bayezid'in II. Manuel tarafından dile getirilen sonraki askeri faaliyetlerini analiz etmeden önce, Kastamonu'nun Osmanlılar tarafından fethedilme ve İsfendiyaroğlu II. Süleyman Paşa'nın ölüm tarihindeki belirsizliği açıklığa kavuşturmalıyız. Tarihçiler birbiriyle yakın bağlantısı olan bu iki olay hakkında fikir birliğine varmış değildirlere ki, kısaca önde gelen Osmanlılar ve Sivas hükümdarı arasında 1391, 1392 ve 1393'e tarihlendirilen ilk çatışmadır.⁹ Bununla birlikte Pera'daki Ceneviz kolonisinin muhasebe raporundaki bir kayıt, Bayezid'in Kastamonu Beyliği'ni fethedip Süleyman Paşa'yı öldürmesini 5 Temmuz 1391'den önce tarihlendirmemizi mümkün kılıyor, o gün için Ceneviz hükümetinin muhasebecisi Pera'nın "Podesta"sına Kastamonu paşasına karşı galibiyetini ve buna ek olarak sonraki ölüm ve bütün fethini bildirdiği mektubu getiren çavuşa belirli bir miktar para verdiğini not eder,¹⁰ aynı derecede sultanın

Beyliği", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXIII, 1-2, 1965, s. 61-73; ayrıca Elizabeth A. Zachariadou, "Pachymeres on the "Amourioi" of Kastamonu", *Byzantine and Modern Greek Studies*, III, 1977, s. 57-70; üzerinde çalıştığımız tarihler için bkz. Yaşar Yücel, "Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar Osmanlı-Candar Münasebetleri (1361-1392)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, I/I (1963), s. 133-144.

⁸ Halil İncalcık, "I. Bayezid", *İslam Ansiklopedisi*. Batı Anadolu'daki Türk beyliklerinin fethi için bkz. Paul Wittek, *Das Fürstentum Mentese* (İstanbul Mitteleingen 2), İstanbul 1934, s. 77-83; Daha erken dönem Mentese ve Aydın'ın fethi için, Osmanlı Sultanının gönderilen bir Venedik elçisinin kaydından dolayı son tarih (*terminus ante quem*) 6 Mart 1391 olarak belirlenebilir, Elçi tarafından salık verilen diğer bir konu ise, Venedik ve iki beylik arasında sonuçlanmış anlaşmaların Osmanlı Sultanı tarafından tanınmasıdır; o zamana kadar haliyle bu iki beylik Osmanlı topraklarına çoktan katılmıştı; bkz. N. Iorga, "Venetian in Marea Neagra", *Analale Acedemiei Romane*, II, XXXVI, 1913-14, s. 1102-1103.

⁹ Mordtmann, "İsfandiyaroğlu", *İ. A.*, olayları 1393'te gösterir, İncalcık, "I. Bayezid", *İ. A.*; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. I, Ankara 1961, s. 276, dipnot 2'deki gibi 1392'de gösterir. Yaşar Yücel, "Kastamonu'nun İlk Fethine Kadar", 142-43; Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara 1970, s. 112-113. 1392 yılını kabul eder, ayrıca E. Werner, *Die Geburt einer Grossmacht- die Osmanen*, Wien-Köln-Graz, 1972, s. 169. H. H. Geisecke, *Das Werk des 'Aziz İbn Ardaşir*, Leipzig 1940, s. 86 ve 132 olayları 1392'ye tarihlendirir.

¹⁰ L. T. Belgrano, *Prima serie di documenti riguaranti la Colonia di Pera, seconda saggio delle spese della Masseria*, Atti della Societa Ligure di Storia Patria, XIII, 1877-84, s. 164: "quadam Jhansio turcho nuncio domini Jhalabi, qui portavit literam domini Jhalabi ad dominum

diğer zaferini bildirmeyi ertelediğine inanmak için bir neden yoktur, Süleyman Paşa'nın hâkimiyetindeki bölgenin işgali Haziran 1391'in sonlarında olmuş olmalıdır. Bu zaferden sonra sadece ayrı bir prenslik olan, Süleyman'ın kardeşi Mübarizeddin tarafından kurulan Sinop limanı İsfendiyaroğlu egemenliğinde kaldı. Aynı yılın 8 Haziranında (1391), Sultanın komutasına giren Manuel, Osmanlı ordusuna katılmak için İstanbul'u terk etti.¹¹ Sonuç olarak İmparatorun sefere, Süleyman'a karşı, en azından son aşamasında, katıldığı farz edilebilir. Bununla birlikte Manuel'in mektuplarında Kastamonu'nun fethi yoktur. Süleyman Paşa'ya ait bölgelerin fethinden sonra, anlaşılan Bayezid güneydoğuya ilerlemeye niyetliydi. Amasya Beyi ve buna ek olarak diğer bazı küçük ama Karadeniz'in güneyinde stratejik olarak önemli olan beyliklerle ittifak için - isteyerek ya da baskı ile- kendine minnettar bırakmak amacıyla Burhaneddin'i Pontus [Karadeniz] bölgesine doğru genişleme planından vazgeçmek zorunda bıraktı.

Diğer taraftan Osmanlıların genişlemesi, uzun yıllardır, Amasya'nın önemli şehirlerini ve yavaş yavaş çevresindeki çeşitli kaleleri işgal etmeyi tasarlayan Burhaneddin'e engel oluşturuyordu.¹² Böylece çatışma kaçınılmaz oldu. Çatışmayı tasvir eden ve şimdiye dek halâ güvenilir tek kaynak, eserini Burhaneddin'in himayesinde tamamlayan Aziz İbn Erdeşir Esterabadî'nin *Bezm u Rezm*'dir. İbn Erdeşir'in anlatısı oldukça istikrarlıdır, Osmanlı ve Bizans kaynaklarından daha güvenilir olduğu düşünülmektedir ki, bu eser yıllar sonra yazılmıştır. Ayrıca konulara ilişkin olaylarda belli anakronik içeren şüpheli pasajlar barındırmaktadır.¹³ Manuel'in Bayezid'in Burhaneddin seferi ile ilgili verdiği bilgiler genel anlamda, İbn Erdeşir tarafından verilenlerle çatışmaz. Dahası olayın tamamını netleştiren bilgiler de ilave etmiştir. İbn Erdeşir'e göre Burhaneddin, Bayezid'in Kastamonu'ya doğru ilerlediğini öğrendiğinde, çoktan bölgeye askeri harekâta başlamıştı; bozgun ve Süleyman Paşanın ölüm haberinin kendine ulaşmasının hemen ardından olay Bayezid tarafından kendisine gönderilen bir mektupla doğrulandı. Burhaneddin Osmanlılara karşı yürüyüşüne devam etti, Bayezid de Osmaniye'ye vardığında yeni kuvvetler topladı ve onunla anlaşma koşulları aramaya başladı. Burhaneddin kendisine ait olduğunu düşündüğü Osmaniye yöresini tahliye etmeyi düşündü. Bu esnada (Amasya beyi) Ahmed, Mahmut Çelebi, Kılıçarslan (Niksar beyinin oğulları), Taşanoğulları (Merzifon yöresinin beyi) ve buna ek olarak bir kaç küçük lider

potestatem de victoria quam habuit de Bassa de Castamen et quo modo percussit eum et obtinuit totum suum territorium." "Jhansio" kesinlikle Jhausio'nun (yani çavuş) yanlış okunuşudur ; "Dominus Jhalabi" Cenovalıların I. Bayezid'i genel olarak ifade etmek için kullandıkları söylemdir. (Bkz. 37. ve 40. notlar); "Bassa de Castamen" , yani Kastamonu Paşası, kesinlikle II. Süleyman'dır.

¹¹ Yukardaki dipnot 6'ya bakınız.

¹² Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmet ve Devleti*, s. 34-111.

¹³ Chalkokondyles'deki karışıklık için bkz. Elizabeth A. Zachariadou, *Der Islam*, I, 1973, s. 368.

Bayezid'in yanında yer aldılar, onun müttefiki oldular. Bayezid, Kubadoğullarına ait olan Kırkdilim Kalesi'ni Seydi Mahmut'u kaleden çıkartarak fethetti. Kubadoğullarının bir oğlu ve hemen ardından bazı küçük beyler Bayezid'in tarafına geçtiler. Burhaneddin, Çorumlu ovasındaki karşılaşmada Osmanlılara meydan okudu ve gerekli hazırlıkları yaptı, ama kabileler görünmedi ve adamların morali bozuldu. Buna rağmen Burhaneddin, kabileleri kendi tarafına çekmek için savaşçı heyetler yollayan Bayezid'e meydan okumaya devam etti. Bu savaşçılar Burhaneddin'in öncü kuvvetleriyle karşılaştı ve ardından Osmanlıların dağlara doğru çekileceği bir savaş meydana geldi. Bu olay Bayezid'i sonraki karşılaşmadan kaçınmak zorunda bıraktı; ama Burhaneddin Bayezid'in ordugâh kurduğu dar dağ geçitlerine doğru ilerledi. Ardından üç gün süren ve Bayezid'in düşman kuvvetleri karşısında başarısız olduğu çarpışmalar meydana geldi. Burhaneddin geçidin topoğrafyası hakkında edindiği bilgilerle kaçan Osmanlılara saldırdı. Hemen ardından Amasya beyine saldırarak takibe devam etti ve İskilip, Ankara, Kalecik ve Sivrihisar'a doğru işgalini devam ettirdi, ancak Bayezid ortadan kaybolmuştu.¹⁴ Şimdi II. Manuel'in mektuplarında ya da daha kesin olarak; 14, 16, 18, 19 ve 20 numaralı mektuplarda bu savaşla ilgili olan bilgileri özetleyebiliriz. Diğer mektuplar sefere bazı atıflarda bulunsa da bunlar üzerinde durmak için çok belirsizdirler.

En erken yazılmış 14. mektup muhtemelen, yaz mevsiminde yazılmıştır, Manuel burada sadece İskitlerin (Moğol) ülkesinde Bizanslıların, kendi düşmanları Persler (Türkler), için savaştığını ve kendisinin de bu orduya komutan olarak hizmet verdiğini görmekten duyduğu sıkıntıyı ifade etmiştir.¹⁵

16. mektup kesinlikle Manuel Konstantinopolis'ten çok uzaktayken yazılmıştır. Manuel'in belirttiği gibi bu mektup, geniş arazilerden ve birçok nehirden geçip son olarak, her ikisi de temiz olmayan su ve odun dışında başka bir şey tedarik edilemeyen ovada kurulu karargâha ulaşan, Demetrios Kydones'ten gelen mektuba bir cevaptan oluşmaktadır. Bölge tamamen terk edilmişti. Çünkü bölge sakinleri canlarını kurtarmak için ormanlara ve dağlara kaçmışlardı. Sırlar, Bulgarlar ve Arnavutlar (yani Osmanlı sultanının diğer vasalları)¹⁶ için Türklerden muzdarip olma sebepleri zannedilen ancak kaynağının sadece Türkler olmadığı sert cezalandırmalar tasvirin ötesinde bir kıyım vuku buluyordu ve Hıristiyanlardan öç aldıklarını duyuruyor ve karşılaştıklarının hepsini öldürüyorlardı. Manuel karargâhın kurulduğu yeri öğrenemedi, ancak Osmanlı ordusunun ilk olarak Pompeiopolis (Taşköprü)'ten ardından Zeno şehrinde geçtiğini ifade eder; Kızılırmak'ın sağından güneşi rehber alarak günlerce ilerlediler çünkü "yolumuzu kaybetmemek için güneşin doğduğu yöne ilerlemeliyiz". Bayezid'in amacı Sinop ve Aminsos (Samsun) sınır bölgesine, bunun yanında birkaç köy ve az sayıda adama hükmeden bir beyi esir

¹⁴ Gisecke, *İbn Ardaşir*, s. 85-86.

¹⁵ Dennis, *Letters*, s. 36-39.

¹⁶ Eflakların bahsinin geçmediğini burada zikretmeye değerdir.

etmek veya kesin müttefiki yapmak ve ardından bir antlaşmayla Samsun hâkimine bütün yeminleri ettirip, buna uymasını sağlamaktı. Böylece Sebasteia'ya (Sivas) İskitlerle hükmeden Burhaneddin'i ürküten bir pozisyona gelebilecekti. Bütün bunları başardığında eve döneceğini söylüyordu. Bu mektup kışın (ekimin ortasından daha erken değil) ve zor şartlar altında yazılmıştır. Osmanlı karargâhında yiyecek azalıyor ve kıtlık yayılıyordu.¹⁷

18. mektup toprağın nemsiz ve çölü andırdığı başka bir yerden kışın ortasında yazılmıştır, Manuel hiçbir düşman askerinin Osmanlılara saldırmadığını açıkça ifade eder ki, yakınlarında hiç düşman yoktur; düşman ormanda hiç ses çıkarmıyordu. “Bir defasında mükemmel İskitler” ürperdiler ve fütursuzca Osmanlıların topraklarını yağmalanmasına izin verdiler. Diğer taraftan Osmanlı ordusunun askeri saflarının şartları oldukça ağırdı. Yiyecek azalıyordu ve atlar kullanılmaz hale gelen otlaklar sebebiyle açlık çekiyordu.¹⁸

19. mektubun işaret ettiğine göre tüm bu sıkıntılara rağmen kötüleşen şartlar altında Osmanlı ordusunun ilerleyişi devam ediyordu. “Korkunç kıtlık ve soğuk derin nehirlerin geçilmesi, vahşi hayvanların bile ayakta kalması için çok çorak olan dağların aşılması.” Yine de gelişmeler Osmanlıları muhtemelen yüreklendiriyordu. Çünkü Manuel onların artan ve kendinin azalan kuvvetini de ekleyerek, onların düşmanlarının yararına savaşmanın dayanılmaz olacağını belirtir. Manuel komutası altındaki askerlerle eve dönmeyi umduğunu ifade ettiğine göre, bu sıralar sefer bitmiş gibi görünmektedir. Bayezid, Bizans kuvvetlerinin kendisi için yararlı olduğunu kabul edip, imparatora bir ödül vermeye söz verdi,¹⁹ ancak 20. mektupta da işaret edildiği gibi, anlaşılan sefer devam ediyordu. Şimdiye dek Osmanlı ordusu güneydoğuya en az Ankara yöresine kadar ilerlemiş, Kızılırmak'ın ötesindeki bölgeleri yağmalamıştı: Bu, Konstantinopolis'ten Bayezid'in ordusuna katılmak için Ankara'ya gelen haberciye Manuel'in bahsettiklerine binaen açıktır. Bir defasında ordunun geçişinin nehir geçitleri “eşkıyalarla” dolu hale getirmesi üzerine, ordunun son olarak döndüğü Ankara'da beklemek zorunda kaldığı için, haberci görevini tamamlayamadı²⁰ 21. ve son mektup, Manuel geri dönüş yolundayken, sefer sonunda yazılmış olduğu görülüyor. Mektup kısadır ve hiçbir özellikli bilgi içermez.²¹

Manuel ve İbn Erdeşir'in mektuplarını daha derinlemesine karşılaştırmadan önce iki nokta aydınlığa kavuşturulmalıdır; (a) Manuel'in Küçük Asya devletleri ve nüfusuyla ilgili terminolojisi ve (b) Bayezid'in Burhaneddin üzerine yürüyüşünün süreci ve kapsamı.

¹⁷ Dennis, *Letters*, s. 43-49.

¹⁸ *A.g.e.*, s. 54-57.

¹⁹ *A.g.e.*, s. 56-59.

²⁰ *A.g.e.*, s. 58-61.

²¹ *A.g.e.*, s. 62-63.

(a) Dönemindeki diğer birçok Bizanslı gibi Manuel de Osmanlılara 'İranlılar' der. Bu Antik Yunan terimi geniş anlamda XIV. yy.'da Türkler için kullanılıyordu.²² Diğer taraftan Osmanlıların düşmanlarına 'İskitler' der ve Kadı Burhaneddin'den 'Sebastia'nın İskitlerle birlikte hâkimi olarak söz eder. Küçük Asya'nın batısındaki Türk (Osmanlı) Devleti ile Eski İlhanlılar Devleti'nin varisi veya soyundan gelen, halen Anadolu'nun merkezinde hüküm sürenler arasında kesin bir ayrım yapan Manuel, İskitler terimini açıkça Moğolları belirtmek için kullanır. Bölgedeki nüfus hem Türkmen hem de Moğol'du, ama bazı Moğol yönetimleri hâlâ devamlılığını sürdürüyordu.²³ Burhaneddin kendisini daha önce Anadolu'daki son İlhanlılar olan Eratna'ya²⁴ tabi olan toprakların sultanı ilan etmişti. Politik ayırmadan ziyade Manuel'in o zamanlar göze çarpan etnik farklılığı gözlemlediği not edilmelidir. Amasya, Tokat ve Çorum yöresinde Moğol kabileleri tespit edilmiştir,²⁵ Manuel'in Burhaneddin'in hâkimiyetinde yaşayan insanları belirtmek için kullandığı □İskit□ terimi, muhtemelen bağımsız Sivas hükümeti bölgesinde yaşayan Moğol kabilelerini tanımlamak için de kullanılmıştır. Taşköprü'nün batısında bir yerde yazılan 14. mektuptaki durum böyle görünmektedir.

(b) Seferin süresine ve kapsamına gelince, Manuel'in verileri, daha net fikir edinmede bize yardımcı oluyor. İbn Erdeşir'in anlatısı, hiçbir spesifik kronolojik işaret içermez, dahası sadece üç yer ismi içerir (Osmancık, Kırk Dilim ve Çorumlu). Nitekim şehirlerden birisi baskı yüzünden terkedilir ki, Osmanlı Ordusu Burhaneddin'in üzerine çok fazla gitmemiştir. Manuel'in mektuplarının okunmasının ardından varılan sonuç hatırı sayılır derecede farklıdır. Önceden bahsedildiği gibi, biraz daha erken değilse, Bizans imparatoru başkentten 8 Haziran 1391'de ayrılmış ve ertesi yıl Ocak'ta tekrar geri dönmüştür;²⁶ mektuplar soğuk bir kış havasından, Bayezid'in ordusunun geçtiği yolun kumluk olan ıssız dağlarından bahseder; buna göre Anadolu Platosundan bahsediliyor olmalıdır. Kızılırmak'tan geçtiklerini ve Ankara'ya döndüklerini anlatır.²⁷ Böylece Bayezid'in Haziranda Kadı Burhaneddin'e karşı Kastamonu'dan başlayan seferinin yaklaşık 6 ay sürdüğü sonucuna varılabilir, ağır kış şartları boyunca devam eden süreçte Bayezid Anadolu platosunda yürümüş, güneydoğuya en azından Ankara yöresine kadar düşmanına saldırmak için ilerlemiştir. Manuel'in Osmanlı ordusunun çektiği sıkıntılar konusunda sessiz kalmayı tercih etmiş olmasına rağmen, bu askeri teşebbüsün zorluklarla dolu olduğu ve fazlasıyla azim ve cesaret gerektirdiği söylenebilir.

²² G. Moravcsik, *Byzantinoturcia*, (ikinci baskı) Berlin 1958, II, s. 252-254.

²³ Claude Cahen, *Pre-Ottaman Turkey*, Londra 1968, s. 362-363.

²⁴ J. Rypka, "Burhan al-Din Kadı Ahmad", *İslam Ansiklopedisi*.

²⁵ F. Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, 1969, s. 1-147 ve özellikle s. 115-116.

²⁶ Bkz. dipnot 6.

²⁷ İmparator'un "Dialogue which was a certain Persain, the worthy Mouterizes, Ankara of Galatia adlı kendi çalışmasından da bilindiği üzere Ankara'da kalır; Bu konu için bakınız Barker, *Manuel II*, 97.

Seferin sonuçlarıyla ilgili olarak belirtilmelidir ki, İbn Erdeşir Kadı Burhaneddin'in çeşitli savaş çağrılarına ek olarak Bayezid'e karşı kazandığı zaferlerden söz ederken, Manuel Sivas hükümdarının geri çekildiğini ve ülkesini işgal etmeleri için Osmanlılara bıraktığını açıkça ifade eder. Bu önemli fark İbn Erdeşir'in efendisi Burhaneddin'i övme amacıyla kolayca açıklanabilir. Bunun ötesinde bu iki müellifin yazıları birbiriyle bağdaşmaz. Osmanlı ordusunun Taşköprü ve henüz yeri tespit edilemeyen "Zeno" şehrinden geçtikten sonra yazılan 16. mektuptan başlanarak bir mukayese yapılabilir. Asgari olarak Taşköprü'ye kadar Nikomedia'dan Amasya'ya uzanan ve Taşköprü'ye doğru geçen eski Roma yolunu kullanıldığı varsayılabilir.²⁸ Bilinmeyen şehir "Zeno"dan sonra ordu doğruya "güneşin doğduğu yere doğru" sola Sinop'a doğru, Kızılırmak'ın sağından karşıya geçmeden ilerlemeye başladığını vurgular. Manuel güneşi rehber olarak kullanmak zorunda olduklarını vurgulaması, eskiden var olan bir yolu kullanmadığını ima eder. Birkaç gün sonra adı tanımlanamayan küçük bir düzlüğe vardılar. Yinede Bafra ve Samsun'a doğru ilerledikleri kesin olarak doğrudur. İbn Erdeşir yürüyüşü ele almamıştır, bahsettiği tek durak noktası Osmancık'tır. Manuel'in seferin önceki safhalarını tasviriyle, Osmanlı ordusunun daha sonra güneye döndüğü tahmin edilmeye çalışılabilir. Ne olursa olsun bu noktada Manuel'in dediğine göre Bayezid, Burhaneddin ile savaşmamaya karar vermiştir, yörenin iki beyinin bağlılığını garanti altına almak için üzerlerinde baskı kurarken Sivas hükümdarını sadece korkutmak niyetindeydi. Sinop beyi olarak tanımlanan şüphesiz Süleyman Paşa'nın kardeşi Mübarizeddin İsfendiyaroğlu'dur. İkinci bey, Begce,²⁹ bildiğim kadarıyla başka hiçbir kaynakta geçmez. Manuel onu Samsun ve Sinop'la sınırlanan bölgenin emiri olarak tasvir ettiği için, Bafra emirleri arasında aramaya kalkışılabilir. Fakat Bafra'da bulunan kitabeler burada yaşamış emirlerin isimlerini verir ve Begce bunların arasında yer almaz.³⁰ Dahası Manuel'in Begce'nin yöresini anlatırken kullandığı sözcükler, bölgenin bir kıyı alanı olmadığını işaret eder. Begce'nin aynı derecede Samsun ve Sinop bölgesinin öngemsi bir beyi olarak bir Taşanoğlu olduğu zannedilebilir, ama Pontus [Karadeniz] bölgesinin küçük beylikleri hakkında çok az şey bildiği için araştırma daha ileri gidemez.³¹ Bunun yanında Manuel, Bayezid'in iki beylik üzerindeki baskısının sonuçları hakkında bizi bilgilendirmez. Osmanlıların Sinop'u o yıl fethetmediği kesindir.³²

²⁸ W. M. Ramsey, *The Historical Geography of Asia Minor*, Londra 1890, s. 64-66.

²⁹ Dennis, *Letters*, s. 49, zannediyor ki Πειτζάç beg ve şâh başlıklarının birleşimi olarak durmaktadır; Farklı sesler üreten Yunan harfleri τ ve ζ'nin g ve sh olarak transkribe edilmesi için kesin bir sebep yoktur. Πειτζάç kesinlikle Evrenos'un oğullardan Begce'dir. I. Mélikoff, "Evrenosoghulları", *Encyclopaedia of Islam*, (second ed.), s.v. g/i değişimi için bkz. J. Deny, *Grammaire de la langue turque*, Paris 1921, s. 59. Gyula Moravcsik, *Byzantinoturcica*, Vol. II, s. 250, Begce'yi yanlışlıkla "Osmanische Statthalter" olarak nitelendirmiştir.

³⁰ Z. Oral, "Durağan ve Bafra'da iki türbe", *Belleten*, XX, 79, 1956, s. 385-410.

³¹ Bu beylikler için bkz. YaşarYücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti*, s. 64-65, 89, 111.

³² Sonraki sayfaya bakınız.

Daha sonra Osmanlı ordusu güneye doğru ilerledi ve Osmancık'a vardı.³³ Bayezid hâlâ aynı politikayı izlemekteydi. İbn Erdeşir'e göre, Osmancık'a ulaştığında, Burhaneddin'le antlaşma koşulları arıyordu, Amasya ve yörenin diğer küçük beyliklerinin desteğini kazanmak için politik hileler yapmaya başladı. Sonra güç kullanarak Kırk Dilimi³⁴ ele geçirdi, harekât çok kolay ve hızlı olduğu için bu Manuel'in üzerinde durmadığı bir gerçektir.

Osmancıkta iken, Bayezid, Burhaneddin'in görüşme için isteksiz olduğunu fark etti ve bu yüzden onun üzerine yürümeye başladı. Bu noktadan sonra iki müellif birbirinden ayrılmaktadır; İbn Erdeşir, Burhaneddin'in tekrar meydan okumakta olduğunu söylerken Manuel, Burhaneddin'in Osmanlı ordusunun üstünlüğünden korkup geri çekilmeye devam ettiğini kaydeder. Zaferin büyüklüğünün İbn Erdeşir'e göre abartılmasına rağmen yine de Osmanlı karargâhına katılması için kabileleri çağırılmaya giden ama Burhaneddin'in öncü kuvvetleri tarafından dağıtılan askeri birliklerin hikâyesi doğru olabilir.

Manuel'e göre, Anadolu düzlüğündeki bütün sapsmalara rağmen, Osmanlı ordusu ilerledi. Bizans imparatoru hiçbir çarpışma rapor etmez. Dahası 19. mektupta bu seferle Osmanlı ordusunun gücünü pekiştirdiğini açıkça ima eder ki, Osmanlı sultanı sonuçtan memnundur ve kesinlikle bu sebepten-imparatora ödül sözü verdi, velhasıl imparatorun komutası altındaki Bizanslılardan zayıf da yoktu. Bu noktada hakkında hiçbir coğrafi malumat olmayan sefer sona ermiş görünmektedir. Gerçekte 20. mektupta da belirtildiği gibi sefer devam etmiştir; Burhaneddin'in epey geri çekilmesine rağmen, sultan, ötesindeki bölgeyi işgal etmek için sonunda Kızılırmak'a geçti. Manuel, akın sonrasında ordunun Ankara'ya döndüğünü ifade ettiğine göre, nehrin karşısına Ankara yakınları geçmiştir. Bir defasında ordu karşıya geçmişti ve arkalarında beliren eşkıyalar yüzünden akının bir müddet kesildiği anlaşılıyor. Düşmanca Osmanlı sultanına doğru ilerleyen bu eşkıyalar Sivas hükümdarı taraftarı Yörükler olabilirler. Ancak bu sadece bir hipotezdir. Muhtemelen İbn Erdeşir, ardından Bayezid'in kaçtığından bahsettiği son çatışmayı anlatırken, bu bölüme atıf yapmaktadır. Manuel'in de ima ettiği gibi, Osmanlılar Kızılırmak'ın ötesindeki bölgeleri istila edip Ankara'ya çekilirken hiçbir dirençle karşılaşmadığı için bu olay asla kritik olmamıştır. Bu Osmanlı şehrine³⁵ dönüş kesinlikle seferin

³³ Bkz. Besim Darkot, "Osmancık", *İslam Ansiklopedisi*.

³⁴ Kırk Dilim Çorum yakınlarında bir köydür; yörede Kırk Dilim adında bir de dağ bulunmaktadır: F. Taeschner, *Das anatolische Wegenetz nach osmanischen Quellen*, I, Leipzig 1924, s. 203. Kubaddaroğullarının ataları için bkz. M. Z. Oral, "Kuvaddaroğulları", *Belleten*, XIX, 73, 1955, s. 99, 102. Neşri, Hicri 794 (1391-1392) olaylarını anlatırken, Burhaneddin ve Bayezid arasında daha önce meydana gelmiş bir savaştan bahseder: Mehmet Neşri, *Kitab-ı Cibannuma*, ed. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen, C. I, Ankara, 1949, s. 320-321. Neşri'nin kaynağı 799 (1396-1397) yılındaki olayların yer aldığı kronolojik bir listedir. Bkz. V. L. Manag "Neshri's history of the Ottomans", Londra 1964, s. 16-17 ve 76. Manuel, Kırk Dilim bölümünü görmezden gelirken, İbn Erdeşir, Bayezid tarafından, ama Burhaneddin'e karşı bir savaş ile değil, fethedildiğinden bahseder.

³⁵ Ankara için bakınız P. Wittek, "Zur Geschichte Angoras in Mittelalter", *Festschrift G. Jacob*, T. Menzel (ed.), Leipzig 1932, s. 329-354.

sonu anlamına geliyordu. Bayezid ve ordusu bir müddet dinlenmek ve kendilerini eğlendirmek için Ankara'da kaldılar.³⁶ Artık Bursa ve Konstantinopolis'e dönüş kolay bir meseleydi. İbn Erdeşir'in kaydettiği gibi, Osmanlıların ayrılmasından sonra, aslında Burhaneddin'in akınlara misilleme yapmak için birliklerini İskilip, Kalecik, Ankara ve Sivrihisar'a doğru yolladığı varsayılabilir.

Nihayet en geç 1392 Ocağının başlarında II. Manuel başkente döndü; Bayezid de muhtemelen aynı dönemlerde Bursa'ya ulaştı; Mayıs sonlarında ve Haziran başında kesin olarak şhirdeydi.³⁷

Doğruluğu ortaya konmuş bu tarihlerle, 1392 yılı olayları tetkik edilebilir. 1392 baharında Bayezid'in Anadolu'ya yeni bir sefer planladığı görülüyor. En azından bu bilgi Venedik'e aynı yılın Nisanında ulaşmıştır. Sultanın denizden bir saldırıyla Sinop'u fethetmeye niyetlendiği söylendi ve bu sebepten silahlı gemilerin savaş kuvvetleri Konstantinopolis, Thessalonika [Selanik] ve diğer yerlerde hazır bulunuyordu ve II. Manuel amiral (Capitaneus Arnet) olarak hizmet vermek için Osmanlı kuvvetlerine katılmaya gidiyordu. Venedik muhtemelen, Osmanlıların donanma hazırlıkları, filosunu seferber etmesi ve birliklerini onlara karşı örgütlemesiyle alarma geçti.³⁸

Ya Venediklilerin bu hareketlerinden ya da Danube [Tuna] sınırındaki Rastciya bölgesinde Macarların belirmesinden, Bayezid Anadolu'ya yeni bir sefer düzenlemekten vazgeçti³⁹ ve Avrupa'ya yöneldi. Bazı batı kaynakları, Bayezid'in 1392 sonbaharında Avrupa'da olduğunu belirtir. Bunlar tek başına bir kanıt oluşturmaz, ancak kaynaklar birlikte göz önüne alındığında Sultanın Rumeli'de muhtemelen kuzeybatı eyaletlerinde bulunduğuna işaret eder.

(1)12 Eylül 1392 tarihli Pera muhasebesindeki bir gidere göre Cenevizliler, "Macarların haberini"⁴⁰ getirdiği için bazı Türklere para verdiler. Yine 16

³⁶ Manuel'in başka bir metni Dennis tarafından alıntı yapılmıştır, *Letters*, s. 50-1.

³⁷ 2 Haziranda Pera'nın Cenovalıları birine ödeme yaptılar: "pro portanda litteras pro parte domini potestatis in Bursia Turchie ad dominum Jhalabi": Belgrano, *prima serie di documenti*, s. 172: N. Iorga, "Notes et extraits pour à l'histoire des croisades au XV siècle: registres de comptes de la colonie gènoise de Pera," *Revue de l'Orient Latin*, IV, 1896, s. 78. 1392 yılının Şubat ve Haziran ayları arasında I. Bayezid ve Pera'nın Cenovalıları arasında sıklıkla elçi ve ulak geliş gidişleri olmuştur (Iorga, "Notes et extraits", s. 77-78) ki bu Sultanın Bursa'da olabileceğini düşünmemize sebep olmaktadır, ancak sadece yukarıda alınmış pasajda bu şehrin adından bahsedilmektedir.

³⁸ Iorga, "Venetians in Marea Neagra," s. 1107-1109; Leonertz, *Demetrius Cydones: Correspondance*, II, s. 446-449; G. T. Dennis, "The Second Capture of Thessalonica, 1391, 1394 or 1430?", *Byzantinische Zeitschrift*, LVII, 1964, s. 54; ayrıca F. Thiriet, *Regestes des délibérations du senat de Venise concernant la Romanie*, I, Paris-The Hague, 1958, s. 194.

³⁹ Barker, *Manuel II*, s. 105, Manuel'in bu dönemde Bayezid'in seferine katılmadığını belirtmek için bazı deliller ortaya koyar.

⁴⁰ Iorga, *Notes et extraits*, s. 75: "quadam Turco Domini Jhalabi, pro suo alafa, qui aportavit nova Hungororum": Belgrano, *Prima serie di documanti*, s. 174: "pro quadam turco nuntio Jhalabi, qui portavit nova domini regis Hungarie."

Ekimdeki başka bir muhasebe kaydına göre Bayezid'in Macar kralının haberini getiren bir habercisine biraz daha para verdiler. Macar kralının 1392'de Osmanlılara karşı yola çıktığı biliniyor; Danube [Tuna] yakınlarında o yılın yazında Rastciya da Osmanlılarla karşı karşıya geldi. Ve savaş Eylül'e kadar devam etti.⁴¹ Bayezid'in Macarlara karşı Osmanlı ordusunun başında bulunduğu kesin değildir. Ama cephenin yakınlarında bir bölgede olduğu açıktır ve bu yüzden Pera'nın Cenevizlilerine haberci yollayıp savaşın ilerleyişi hakkında onları bilgilendirmenin faydalı olacağını düşünmüş olmalıdır. Sultanın Anadolu'dan Cenevizlilere, Rastciya'daki olaylar hakkında bilgi verdiğine inanmak güçtür.

(2) 7 Ekim 1392'de Venedik senatosu her ikisi de Bayezid'in elinde olan Dulcigma lordu George Strazimir ve onun bir akrabasının tutsak edilmesini tartışıyordu. Bunun yanında Dulcigno, Scutari ve Arnavutluk'taki diğer yerlerin Osmanlılara bırakıldığı takdirde ikinci esirin serbest bırakılması şartını içeren, Osmanlı sultanı ve diğer iki esir arasındaki antlaşmayı da tartışıyorlardı.⁴² Bu noktada bu yıllara ait Venedik kaynaklarının bir hayli karmaşaya mahal verdiği belirtilmelidir, çünkü Osmanlı Sultanı Bayezid ve birliklerin komutanı yiğit paşadan çok benzer isimler altında bahsetmişlerdir. Bu can sıkıcı unsura rağmen, ayırım yapmak imkânsız değildir. I. Bayezid Venedik kaynaklarında "Baysit", "Baysith" ya da "Baisitlus", "Baisit (us)" olarak geçer. Genellikle "bey" ya da "Dominus" unvanıyla kullanılır. Yiğit paşa "Baisit(us)", "Pasait(us)" diye bahsedilir ve "Capiteneus", "Locum Tenes" ya da "Voyvoda Turcorum" olarak nitelendirilir.⁴³ Venedikli senatör tarafından yukarıda belirtilen olaylar hakkında yazılan dokümanlardan "Dominus Turchus" olarak nitelendiren "Baysit"e, bunun yanında "sun potentia et dominio dicti Baysit" şehirleri olarak Dulcigno ve Scutari şehirlerine de atıflar bulunmaktadır. Bu ifadelerin sultanın kendisi olduğuna şüphe olmaya bilir. Dahası meseleyle ilgili kaynaklar iki lordun tutsak edilmesine, Bayezid'in kendisi tarafından yapıldığına mutabık olarak atıfta bulunurlar. Böylece sultanın kendisinin hem tutsak etmede hem de müzakerelerden sorumlu olduğu fikri verir. Bu nedenle o, George Balsic'in arazisinden fazla uzakta bulunmuyor olmalıydı.

⁴¹ A. Fekete Nagy,-L. Makkai, *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapeşte, 1941, s. 383-386 429-432; A. Huber, "Die Gaffengenehmung der Königinnen Elisabeth und Maria von Ungarn und die Kämpfe König Sigismunds gegen die neapolitaische Partei und die übrigen in den Jahren 1386-1396", *Archiv für Österreichische Geschichte*, LXVI, 1885, s. 535-537.

⁴² J. Valentini, *Acta Albaniae Venetae Saeculorum XIV et XV*, II, Milano, 1968, s. 160-162; bu olaylar için ayrıca K. Jireck, "Scutari und sein Gebiet im Mittelalter", Ludwig von Thallözy, *Illyrisch-albanische Forschungen*, I, Münih-Leipzig, 1916, s. 105.

⁴³ Leonertz, *Demetrius Cydones: Correspondance*, II, s. 446-9; Valentini, *Acta Albaniae Venetae*, II, s. 169 ve 183, V, 189-91 ve 192, VI, 10-12 ve 21-22 v.b.

(3) Sırp lordunun Bayezid'le antlaşmaya vardığını keşişlere duyurduğu yer olan Chilander manastırına ilişkin, Sırp kralı Lazard'ın damadı Vuk Brankoviç'in belgesi 21 Kasım 1392'de Piriştina da tebliğ edilmiştir ki kendisi arazi tahlilleriyle ilerlemiş ve bu sebepten kendi arazisi içindeki bazı mülkiyetlerle ilgili planlar yapmıştır.⁴⁴ Vuk Brankoviç Piriştina yöresinde bağımsız bir prensliğin lorduydu.⁴⁵ Kosova savaşından sonra, Bayezid ile anlaşmış olmalı, ama Chilander manastırına bunu 3 yıl sonra bildirmeye karar vermesi pek olasıklıkla görünmemektedir. Vuk muhtemelen Bayezid ile yakınlarda yapılan bir anlaşmadan bahsetmektedir, sultan o zaman kuzeybatı sınırıyla meşgul bulunuyordu; ordusu Ratciya'da Macarlara karşı koymuştu ve Dulcibna ve Scutarinin ilhakıyla ilgiliydi. Piriştina'nın Sırp lorduyla yapılan anlaşma bölge dışında yapılmışa benzemiyor, eğer öyleyse, bu sultanında yörede bulunduğu işaretidir.

Sultanın askeri planlarındaki değişiklikler, pasajının birinde kesin çağ aşımı bulunan,⁴⁶ Neşri tarafından rapor edilir; Bayezid'in Anadolu seferini erteleyip Rumeli'ye geçtiğini açıkça ifade eder.⁴⁷ Neşri'ye göre, sefer doğrudan Kastamonu üzerinedir; ancak Eflâkların Danube yöresine akınları Sultanı Rumeli'ye geçmek zorunda bıraktı. Neşri tarafından 1391 yılına tarihlendirilen bu olaylar 1392 yılının bilinen tarihi çerçevesine çok iyi uymaktadır. Bayezid Sinop'a denizden saldırmayı düşünürken, Kadı Burhaneddin'in Osmanlı ordusunun çekilmesinin hemen ardından birliklerini İskilip ve Kalecik'e sevk ettiği için Kastamonu'ya da bir kara harekâtı hazırladığı muhtemel görünmektedir. Neşri sultanın planındaki değişimi Karınovası yöresindeki Danube sınırında Eflak akınlarına yormaktadır.⁴⁸ Osmanlı ordusunun Danube sınırına, 1392'de saldırdığı bilinmektedir. Ancak diğer yörede Rascia'da, Eflâklara değil Macarlara. Yine de karmaşa sorunu olduğu için Neşri'nin bilgileri bir kenara atılmamalıdır. O yılın yazında Macarların hareketlerini bilen Eflâklar sultanın Anadolu'ya sefer için gittiği söylentilerinden cesaret almış ve bu yüzden saldırıya girişmiş olabilirler.⁴⁹

Her ne olursa olsun karmaşanın hâkim olduğu Bayezid'in saltanatıyla ilgili anlatı kaynaklarını -gerek Osmanlı gerekse değil- açıklamak zor değildir. Takip edilmesi çok zor olan çok sayıda sefer düzenlediği için Sultana haklı olarak *Yıldırım* unvanı verilmiştir.

⁴⁴ F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Vienna* 1858, s. 220-222.

⁴⁵ Bu yılların tarihi için bakınız C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, Gotha 1918, II, s. 114-115, 125-126.

⁴⁶ Neşri, bu olayları Kötürüm Beyazıt (ölm. 1385) ile ilişkilendirmektedir.

⁴⁷ Neşri, *Unat-Köymen*, I, s. 316-317.

⁴⁸ Bölüm için bkz. A. Decei, "L'expédition de Mircea I contre les akıncı de Karınovası (1393)," *Revue Etudes Roumaines*, I, 1953, s. 130-151, (Neşri'de tekrar edilen diğer Osmanlı kaynaklarındaki pasajlar tercüme edilmiştir.)

⁴⁹ N. Iorga, *Histoire des Roumanie et de la Romanite orientale*, III, Bükreş 1937, 335; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Batran*, Bükreş 1944, 237.